

संस्कृत कोर्स – ब
विषय कोड संख्या – 132
कक्षा – द्वादशी (2026-27)

आहत्य-अङ्काः - 80+20

वार्षिकमूल्याङ्कनाय निर्मिते प्रश्नपत्रे भागपञ्चकं भविष्यति –

‘क’ भागः	अपठितावबोधनम्	10 अङ्काः
‘ख’ भागः	रचनात्मककार्यम्	15 अङ्काः
‘ग’ भागः	अनुप्रयुक्तव्याकरणम्	20 अङ्काः
‘घ’ भागः		35 अङ्काः

(i) पठितावबोधनम् (25 अङ्काः)

(ii) संस्कृत-साहित्येतिहासस्य सामान्यः परिचयः (10 अङ्काः)

भागानुसारं विषयाः अङ्कविभाजनञ्च

80 अङ्काः

क्र. सं.	विषयाः	प्रश्नप्रकाराः	मूल्यभारः
‘क’ भागः अपठितावबोधनम्			
1.	अपठितः गद्यांशः (100-120 शब्दपरिमितः)	अति-लघूत्तरात्मकौ पूर्णवाक्यात्मकौ शीर्षकम् (लघूत्तरात्मकः) भाषिककार्यम् (बहुविकल्पात्मकाः)	2×1=2 2×2=4 1×1=1 3×1=3
		पूर्णभारः	10 अङ्काः
‘ख’ भागः रचनात्मककार्यम्			
2.	पत्रम्	निबन्धात्मकः	10×½=5
3.	चित्राधारिता वाक्यसंरचना (25-30 शब्दपरिमिता) अथवा अनुच्छेदलेखनम् (25-30 शब्दपरिमितम्)	निबन्धात्मकः	5
4.	लघुकथापूर्तिः अथवा वार्तालापे एकपक्षपूरणम्	निबन्धात्मकः	10×½=5 5×1=5
		पूर्णभारः	15 अङ्काः

‘ग’ भागः अनुप्रयुक्तव्याकरणम्			
5.	सन्धिः	लघूत्तरात्मकाः	4×1=4
6.	समासः	बहुविकल्पात्मकाः	4×1=4
7.	प्रत्ययाः	बहुविकल्पात्मकाः	4×1=4
8.	उपपदविभक्तिप्रयोगः	बहुविकल्पात्मकाः	4×1=4
9.	वाच्यम्	लघूत्तरात्मकाः	4×1=4
		पूर्णभारः	20 अङ्काः
‘घ’ भागः (i) पठितावबोधनम्			
10.	गद्यांशः	अति-लघूत्तरात्मकौ पूर्णवाक्यात्मकौ लघूत्तरात्मकौ (भाषिककार्यम्)	2×½=1 2×1=2 2×1=2
11.	पद्यांशः	अति-लघूत्तरात्मकौ पूर्णवाक्यात्मकौ लघूत्तरात्मकौ (भाषिककार्यम्)	2×½=1 2×1=2 2×1=2
12.	नाट्यांशः	अति-लघूत्तरात्मकौ पूर्णवाक्यात्मकौ लघूत्तरात्मकौ (भाषिककार्यम्)	2×½=1 2×1=2 2×1=2
13.	भावार्थे रिक्तस्थानपूर्तिः अथवा शुद्धभावार्थचयनम्	निबन्धात्मकः / लघूत्तरात्मकः	3×1=3
14.	अन्वयः	निबन्धात्मकः	3×1=3
15.	प्रदत्तवाक्यांशानां सार्थकं संयोजनम् अथवा प्रदत्तपङ्क्तिषु प्रसङ्गानुसारं पदानाम् अर्थलेखनम्	लघूत्तरात्मकः	4×1=4
		पूर्णभारः	25 अङ्काः
‘घ’ भागः (ii) संस्कृत-साहित्येतिहासस्य सामान्यः परिचयः			
16.	भास्वतीपाठ्यपुस्तकस्थ-पाठानां सन्दर्भग्रन्थाः, रचयितारः तेषां रचनाः च (1+1+1)	लघूत्तरात्मकाः	3×1=3
17.	महाकाव्यम्, गद्यकाव्यम्, चम्पूकाव्यम्	लघूत्तरात्मकाः	3×1=3
18.	नाट्यतत्त्वानां मुख्यविशेषतानां परिचयः	लघूत्तरात्मकाः	4×1=4
		पूर्णभारः	10 अङ्काः
सम्पूर्णभारः			80 अङ्काः

प्रश्नपत्र – प्रारूपम / संरचना

प्रश्नप्रकारः	प्रश्नानां सङ्ख्या	विभाग -सङ्ख्या	प्रतिप्रश्नम् अङ्कभारः	आहत्याङ्काः
बहुविकल्पात्मकाः 1 अङ्कः	3+4+4+4=15	4	1	15
अति-लघूत्तरात्मकाः ½ अङ्कः	2+2+2=6	3	½	3
अति-लघूत्तरात्मकाः 1 अङ्कः	2=2	1	1	2
निबन्धात्मकः ½ अङ्कः (रिक्तस्थानपूर्तिमाध्यमेन)	10+10=20	2	½	10
निबन्धात्मकः. 1 अङ्कः	3+3=6	2	1	6
पूर्णवाक्यात्मकः 1 अङ्कः	2+2+2+5=11	4	1	11
पूर्णवाक्यात्मकः 2 अङ्कौ	2=2	1	2	4
लघूत्तरात्मकाः 1 अङ्कः	1+4+4+2+2+2+4+3+3+4=29	10	1	29
			आहत्याङ्काः	80

वार्षिक मूल्याङ्कनम्

‘क’ भागः अपठितावबोधनम्		(10 अङ्काः)
1. एकः अपठितः गद्यांशः 100-120 शब्दपरिमितः गद्यांशः ➤ एकपदेन पूर्णवाक्येन च अवबोधनात्मकं कार्यम् (2+4) ➤ समुचितशीर्षकलेखनम् (1) ➤ अनुच्छेदाधारितं भाषिकं कार्यम् (3) भाषिककार्याय तत्त्वानि - ✓ वाक्ये कर्तृ-क्रियापदचयनम् ✓ विशेषण-विशेष्यचयनम् ✓ पर्याय-विलोमपदचयनम् ✓ सर्वनामस्थाने संज्ञाप्रयोगः		10
‘ख’ भागः रचनात्मककार्यम्		(15 अङ्काः)
2. औपचारिकम् अनौपचारिकं पत्रम्/प्रार्थनापत्रम् (मञ्जूषायाः सहायतया रिक्तस्थानपूर्तिं कृत्वा पूर्णं पत्रं लेखनीयम्)		5
3. चित्राधारिता वाक्यसंरचना (25-30 शब्दपरिमिता) अथवा अनुच्छेदलेखनम् (25-30 शब्दपरिमितम्)		5
4. लघुकथा (शब्दसूचीसाहाय्येन, रिक्तस्थानपूर्ति-माध्यमेन) अथवा वार्तालापे एकपक्षपूरणम्		5
‘ग’ भागः अनुप्रयुक्त-व्याकरणम्		(20 अङ्काः)
5. पाठाधारिताः सन्धिविच्छेदाः - ➤ स्वरसन्धिः ➤ व्यञ्जनसन्धिः ➤ विसर्गसन्धिः		4
6. पाठाधारित-समासाः विग्रहाः च ➤ अव्ययीभावः, द्विगुः, द्वन्द्वः, तत्पुरुषः, कर्मधारयः, बहुव्रीहिः		4

7. प्रत्ययाः - (प्रकृतिप्रत्यय-संयोजनं वियोजनञ्च)	4
➤ कृत्-प्रत्ययाः - क्त, क्तवतु, तव्यत्, अनीयर्, शतृ, शानच्, क्तिन् ➤ तद्धित-प्रत्ययाः - मतुप्, इन्, ठक्, त्व, तल् ➤ स्त्री-प्रत्ययौ - टाप्, डीप्	
8. उपपदविभक्तिप्रयोगः (पाठ्यपुस्तकम् आधृत्य)	4
9. वाच्यपरिवर्तनम् (लट्, लृट् लकारयोः)	4
‘घ’ भागः (i) पठितावबोधनम्	
(25 अङ्काः)	
10. गद्यांशम् अधिकृत्य अवबोधनात्मकं कार्यम्	5
प्रश्नप्रकाराः – एकपदेन पूर्णवाक्येन च प्रश्नोत्तराणि	
भाषिककार्यम् –	
➤ वाक्ये कर्तृ-क्रियापदचयनम् ➤ विशेषण-विशेष्यचयनम् ➤ पर्याय-विलोमपदचयनम् ➤ सर्वनामस्थाने संज्ञाप्रयोगः	
11. पद्यांशम् अधिकृत्य अवबोधनात्मकं कार्यम्	5
प्रश्नप्रकाराः – एकपदेन पूर्णवाक्येन च प्रश्नोत्तराणि	
भाषिककार्यम् –	
➤ वाक्ये कर्तृ-क्रियापदचयनम् ➤ विशेषण-विशेष्यचयनम् ➤ पर्याय-विलोमपदचयनम् ➤ सर्वनामस्थाने संज्ञाप्रयोगः	
12. नाट्यांशम् अधिकृत्य अवबोधनात्मकं कार्यम्	5
प्रश्नप्रकाराः – एकपदेन पूर्णवाक्येन च प्रश्नोत्तराणि	
भाषिककार्यम् –	
➤ वाक्ये कर्तृ-क्रियापदचयनम् ➤ विशेषण-विशेष्यचयनम् ➤ पर्याय-विलोमपदचयनम् ➤ सर्वनामस्थाने संज्ञाप्रयोगः	
13. भावार्थे रिक्तस्थानपूर्तिः अथवा प्रदत्ते भावार्थत्रये शुद्धभावार्थचयनम्	3
14. प्रदत्तेषु अन्वयेषु रिक्तस्थानपूर्तिः	3
15. प्रदत्तवाक्यांशानां सार्थकं संयोजनम्।	4
अथवा प्रदत्तपङ्क्तिषु प्रसङ्गानुसारं पदानाम् अर्थलेखनम्।	

‘घ’ भागः	
(ii) संस्कृत-साहित्येतिहासस्य सामान्यः परिचयः	(10 अङ्काः)
16. भास्वतीपाठ्यपुस्तकस्थ-पाठानां सन्दर्भग्रन्थाः, रचयितारः तेषां रचनाः च (1+1+1)	3
17. महाकाव्यम्, गद्यकाव्यम्, चम्पूकाव्यम्	3
18. नाट्यतत्त्वानां मुख्यविशेषतानां परिचयः	4

आहत्याङ्काः – 80 अङ्काः

परीक्षायै निर्धारिताः पाठाः

पाठ्यस्तकम् – भास्वती - द्वितीयो भागः			
पाठसङ्ख्या	पाठनाम	पाठसङ्ख्या	पाठनाम
प्रथमः पाठः	अनुशासनम्	पञ्चमः पाठः	सूक्तिसौरभम्
द्वितीयः पाठः	मातुराज्ञा गरीयसी	षष्ठः पाठः	नैकेनापि समं गता वसुमती
तृतीयः पाठः	प्रजानुरञ्जको नृपः	अष्टमः पाठः	मदालसा
चतुर्थः पाठः	दौवारिकस्य निष्ठा	नवमः पाठः	कार्याकार्यव्यवस्थितिः

संस्कृतसाहित्यपरिचयः	
पाठसङ्ख्या	पाठनाम
चतुर्थ अध्याय	महाकाव्य
सप्तम अध्याय	गद्य काव्य एवं चम्पू काव्य
नवम अध्याय	नाट्य साहित्य

पुस्तकानि

- भास्वती - द्वितीयो भागः (पाठ्यपुस्तकम्) रा. शै. अनु. प्र. परि. द्वारा प्रकाशितम्।
- व्याकरणसौरभम् (संशोधितसंस्करणम्) रा. शै. अनु. प्र. परि. द्वारा प्रकाशितम्।
- रचनानुवादकौमुदी (सहायकपुस्तकम्) कपिलदेवद्विवेदीलिखितम् विश्वविद्यालयप्रकाशनम्, वाराणसी।
- संस्कृतसाहित्यपरिचयः (सन्दर्भपुस्तकम्) (संशोधितसंस्करणम्) रा. शै. अनु. प्र. परि. द्वारा प्रकाशितम्।
- वेदपारिजात (अतिरिक्ताध्ययनार्थम्) रा. शै. अनु. प्र. परि. द्वारा प्रकाशितम्।

आन्तरिक-मूल्याङ्कनम्

(20 अङ्काः)

उद्देश्यानि

- ❖ छात्राणां सृजनात्मकक्षमतायाः विकासः ।
- ❖ श्रवण-भाषण-पठन-लेखनकौशलानां विकासः ।
- ❖ चिन्तनक्षमतायाः आत्मविश्वासस्य च संवर्धनम् ।

क्र. सं.	गतिविधयः	उदाहरणानि	अङ्काः	निर्देशाः	मूल्याङ्कनविन्दवः
1.	आवधिक-परीक्षा: (पीरियोडिक् - असैस्मैट)	लिखितपरीक्षा	05	विद्यालयेन समये समये लिखितपरीक्षाणाम् आयोजनं करणीयं भवति ।	परीक्षासु यत्र विद्यार्थिनः श्रेष्ठाः अङ्काः स्युः तयोः द्वयोः परीक्षयोः एव अधिभारः ग्रहीतव्यः । अपि च आवधिकपरीक्षासु अपि प्रश्नेषु आन्तरिकविकल्पाः देयाः । मूल्याङ्कनसमये यदि छात्रः सर्वान् प्रश्नान् उत्तरति तर्हि छात्रहिताय यत्र अधिकाः अङ्काः सन्ति तेषाम् एव मूल्याङ्कनं करणीयम् ।
2	बहुविधमूल्याङ्कनम्	❖ कक्षायां पाठितस्य पाठस्य लघुमूल्याङ्कनम् ❖ निर्गतपत्राणि ❖ प्रश्नोत्तरी ❖ मौखिकी परीक्षा ❖ प्रतियोगिताः ❖ प्रश्नमञ्चस्यायोजनम्	05	कक्षायां पाठित-पाठस्य विषयस्य वा बहुविधं मूल्याङ्कनम् अपेक्षितम् अस्ति । अनेन विद्यार्थिनां विविधकौशलानां मूल्याङ्कनं भवेत् ।	❖ मौलिकता ❖ विषयसम्बद्धता ❖ शुद्धता ❖ समयबद्धता ❖ प्रस्तुतीकरणम्
3.	निवेशसूचिका (पोर्टफोलियो)	❖ कक्षाकार्यम् ❖ सामूहिक-मूल्याङ्कनम् ❖ स्वमूल्याङ्कनम् ❖ विद्यार्थिनः विषयगताः उपलब्धयः	05	विद्यार्थिभिः कक्षायां कृतानां कार्याणाम् उपलब्धीनां च संरक्षणं संयोजनं च सञ्चिकायां पत्रावल्यां वा करणीयम् । एतेन समग्रं मूल्याङ्कनं प्रामाणिकत्वेन भवितुं शक्नोति ।	❖ सुलेखः ❖ तथ्यात्मकता ❖ प्रामाणिकता ❖ समयबद्धता

4.	भाषा-संवर्धनाय गतिविधयः (क) श्रवण- भाषण-कौशलम्	❖ कथा ❖ संवादः/ वार्तालापः ❖ भाषणम् ❖ नाटकम् ❖ वार्ताः ❖ आशुभाषणम् ❖ संस्कृतगीतानि ❖ श्लोकोच्चारणम् ❖ प्रहेलिकाः	05	❖ छात्राः कामपि कथां श्रावयितुं शक्नुवन्ति । ❖ शिक्षकः कमपि विषयं सूचयित्वा परस्परं संवादं कारयितुं शक्नोति । ❖ दूरदर्शने वार्तावली इत्याख्यः संस्कृत-कार्यक्रमः प्रसारितः भवति तं द्रष्टुं छात्राः प्रेरणीयाः । ❖ श्रवण-कौशल-मूल्याङ्कनाय शिक्षकः स्वयम् अपि कथां श्रावयित्वा ततः सम्बद्ध-प्रश्नान् प्रष्टुं शक्नोति ।	❖ उच्चारणम् ❖ शुद्धता ❖ समयबद्धता ❖ प्रस्तुतीकरणम् (आरोहावरोह-गतियति-प्रयोगः)
	(ख) लेखनकौशलम्	❖ विविधविषयान् आधृत्य मौलिकलेखनम् यथा- देशः, माता, पिता, गुरुः, विद्या पर्यावरणम्, योगः, समयस्य सदुपयोगः, शिक्षा, अनुशासनम् इत्यादयः । ❖ शैक्षिकभ्रमणस्य संस्कृतेन प्रतिवेदनलेखनम् । ❖ दैनन्दिनीलेखनम् । ❖ सङ्केताधारितं कथालेखनम् । ❖ भित्तिपत्रिकायाः निर्माणम् । ❖ श्रुतलेखः । ❖ सूक्तिलेखनम् ।		❖ छात्राः यथाशक्यं कक्षायामेव लेखनकार्यं कुर्युः । ❖ टिप्पणी- पुस्तिकायाः निर्माणम् । ❖ वैयक्तिकपरीक्षणम् ।	❖ विषय-सम्बद्धता ❖ शुद्धता (विशेषतः पञ्चमवर्णस्यप्रयोगः) ❖ समयबद्धता ❖ सुलेखः ❖ प्रस्तुतीकरणम्
	अवधातव्यम् - उपर्युक्त-गतिविधयः उदाहरणरूपेण प्रदत्ताः सन्ति । एतदतिरिच्य एतादृशाः अन्यगतिविधयः अपि भवितुमर्हन्ति ।				